

Empirická studie

KVITKOVIČOVÁ, L., MÁCHOVÁ, J. 2016. Kariérní rozhodování u českých studentů v období vynořující se dospělosti. *Lifelong Learning – celoživotní vzdělávání*, roč. 6, č. 3, s. 32–52. ISSN 1804-526X.

DOI: <http://dx.doi.org/10.11118/lifele2016060332>.

Příspěvek redakce obdržela: 10. 7. 2016.

Upravený příspěvek po recenzním řízení přijat k publikování: 3. 11. 2016.

KARIÉRNÍ ROZHODOVÁNÍ U ČESKÝCH STUDENTŮ V OBDOBÍ VYNOŘUJÍCÍ SE DOSPĚLOSTI

Lucia Kvitkovičová, Jana Máchová

Abstrakt: Studie přibližuje problematiku kariérního vývoje českých vynořujících se dospělých a upozorňuje v této souvislosti na výzkumné opomíjení studentů středních odborných škol. Věnuje se také analýze faktorů vyplývajících z typu studia, které mohou přispět k facilitaci procesu kariérního rozhodování. Výzkumným cílem práce bylo zjistit, jakou roli hraje v procesu kariérního rozhodování českých vynořujících se dospělých typ studia a pracovní zkušenost. Celkem 194 vysokoškolákům a 116 studentům středních odborných škol ve věku od 18 do 21 let byly administrovány dotazníky profesní identity a dotazníky zjišťující vědomí vlastní účinnosti v kariérním rozhodování. Lineární regrese ukázala, že pracovní zkušenost studentů má vliv na sílu jejich profesní identity a že kariérní relevance této pracovní zkušenosti je ve vztahu se stupněm vědomí vlastní účinnosti v kariérním rozhodování. Typ studia se neukázal jako významný faktor. Výsledky studie vyzdvihují roli pracovní zkušenosti v procesu kariérního rozhodování. Zařazením specifické výzkumné skupiny – středoškolských studentů s odborným zaměřením – navíc obohacují poznatky o vývoji kariérní identity v období vynořující se dospělosti v České republice. V závěru jsou diskutovány implikace do praxe, ale také limity práce a návrhy pro další výzkum.

Klíčová slova: kariérní rozhodování, vynořující se dospělost, studenti středních odborných škol, vysokoškolští studenti, pracovní zkušenost, kariérně relevantní pracovní zkušenost, oborové praxe

Career Decision-making of Czech Students in the Period of Emerging Adulthood

Abstract: The study deals with the issue of career development of Czech emerging adults and in this context, it draws attention to research marginalisation of secondary vocational schools students. It focuses on the analysis of factors resulting from the type of study which can contribute to the facilitation of the career decision-making process. The research goal was to determine the role of the type of the study and work experience in the career decision-making process of Czech emerging adults. 194 university students and 116 secondary vocational school students between the ages of 18 and 21 responded to the questionnaires of vocational identity and questionnaires investigating awareness of self-efficacy in career decision-making. Linear regression showed that students' work experience influences the strength of their vocational identity and that career relevance of this work experience is related to the level of self-efficacy in career decision-making. The type of study didn't prove to be an important factor. The study results highlight the role of work experience in the process of career decision-making. Due to the inclusion of a specific research group—secondary vocational school students—it also enriches the knowledge of the career identity development in the period of emerging adulthood in the Czech Republic. In the conclusion practical implications, limits of this study and suggestions for the further research are discussed.

Key words: career decision-making, emerging adulthood, secondary vocational school students, university students, work experience, career-relevant work experience, practical vocational training

Výběr povolání a příprava na něj je pro mladé lidi klíčovým vývojovým úkolem (Arnett, 2004; Super, 1980). Od mladých lidí ve věkovém rozmezí přibližně od 18 do 24 let se očekává, že budou sami sebe znát natolik dobře, aby byli schopni vybrat si své profesní směřování (Erikson, 1968). Toto věkové vymezení spadá do období vynořující se dospělosti, nového vývojového období, které popisuje mladé lidi v industrializovaných společnostech, nacházejících se někde mezi dospíváním a dospělostí (Arnett, 2004). Jeho existence již byla prokázána i v České republice (Macek, Bejček, Vaníčková, 2007) a termín „vynořující se dospělost“ zdomácněl také v odborné literatuře (viz např. Hubertová, 2016; Ježek, 2014; Lacinová, Neužilová, Michalčáková, 2014; Karaffová, Baumgartner, 2012). Arnett (2004), který toto vývojové období definoval, považuje za jeho hlavní charakteristiku hledání a utváření identity, a to především profesní. Samotní vynořující se dospělí totiž za jeden z nejdůležitějších znaků přechodu do dospělosti pokládají převzetí

odpovědnosti za sebe samé a finanční osamostatnění se (Macek, Bejček, Vaničková, 2007) – a to s sebou přináší právě práce.

Poznatky o procesu kariérního rozhodování vynořujících se dospělých se přitom opírají především o výzkumná zjištění studií provedených na vysokoškolských studentech. Období vysokoškolského studia je totiž z hlediska formování kariérní identity považováno za zásadní (Khasawneh et al., 2007). Vysokoškolští studenti navíc tvoří snadno dostupný výzkumný vzorek. Někteří autoři však již upozornili na to, že je důležité zaměřit se na proces kariérního rozhodování i u takových mladých lidí, kteří se po skončení střední školy nechystají v dalším studiu pokračovat (Conneran, Hartman, 1993). Tito mladí mají přívlastek tzv. *opomíjené poloviny (forgotten half)*, protože se jim ve výzkumu věnuje jen velmi málo pozornosti (Arnett, Tanner, 2011). Často mezi ně patří právě absolventi středních odborných škol.

Přestože se obě tyto skupiny mladých lidí věkově nacházejí v období vynořující se dospělosti, můžeme u nich v procesu kariérního rozhodování očekávat určité odlišnosti. Ty spočívají zejména v tom, že absolventi středních odborných škol ve srovnání se studenty vysokých škol přijímají pracovní závazky dříve (Crocetti, Rabaglietti, Sica, 2012), dříve si tedy musí vybudovat i ucelenou představu o svém profesním směřování. K rozdílům rovněž přispívají i společensko-ekonomické změny ve společnosti. V poslední době například vzrostl počet vysokoškolských studentů tak prudce, že získaný titul jim už negarantuje jisté pracovní uplatnění. Konkrétně v České republice stoupla nezaměstnanost vysokoškolských absolventů jen za posledních deset let trojnásobně (Eurostat . . . , 2015). Naproti tomu zaměstnanost absolventů středních odborných škol v posledním období roste (Eurostat . . . , 2015).

Obecně se konstatuje, že dnešní mladí lidé mají se stanovováním si pracovních cílů a s jejich následováním potíže (Skorikov, 2007; Mortimer, Larson, 2002). Zkoumání těch aspektů, které by jim mohly v tomto procesu pomoci, může tedy významně přispět k poznatkům o facilitaci procesu kariérního rozhodování vynořujících se dospělých.

Na to, že typ navštěvované školy formuje kariérní konstrukty, které se podílejí na procesu profesního rozhodování, upozornily již některé dřívější studie. Hirschi (2012, 2009) zkoumal rozdíly mezi švýcarskými studenty teoretických středních škol s aspirací na pokračování na vysoké škole a studenty odborných středních škol. Výsledky jeho studií ukázaly, že vyšším stupněm kariérního závazku (Hirschi, 2012) i kariérové adaptability (Hirschi, 2009) disponují právě studenti středních odborných škol. Mohly bychom tedy předpokládat, že právě oni mají v procesu kariérního rozhodování výhodu. Nicméně Negru-Subtiricaová, Popová a Crocettiová (2015) uskutečnily podobný výzkum v Rumunsku a jejich studie dospěla k přesně opačnému závě-

ru: studenti středních odborných škol v ní na daných škálách skórovali níže. Autorky připsaly tyto protichůdné výsledky odlišným vzdělávacím systémům obou zemí. Zatímco ve Švýcarsku mají absolventi středních odborných škol perspektivní šanci najít si poměrně v krátkém čase dobré zaměstnání, v Rumunsku jsou jejich profesní vyhlídky nízké a společenské ohodnocení negativní (Negru-Subtirica, Pop, Crocetti, 2015). Tyto výzkumy nám mohou napovědět, že typ vzdělání koresponduje s pokrokem v procesu kariérního rozhodování skrze vnímané profesní vyhlídky. Je ale třeba zdůraznit, že popsané studie pracovaly převážně s adolescentním vzorkem se širokým věkovým rozpětím (13–19 let) a že se jedinci v tomto věku ještě nutně nemusí svou profesní volbou zabývat. Studie s podobnou výzkumnou otázkou, které by byly provedeny na vzorku vynořujících se dospělých, se nám nepodařilo dohledat.

Existují však důležité výzkumné prameny poukazující na takový aspekt vzdělání, který může významně odlišit vynořující se dospělě v odborném a v teoretickém vzdělávání, a tím jsou praxe. Několik autorů (např. Zimmer-Gembeck, Mortimer, 2006; Hamilton, 1990) již zdůraznilo, jak mohou studenti v procesu budování si stabilní kariérní identity a při uskutečňování kariérních rozhodnutí čerpat právě z praxí. Dokonce i Skorikov a Vondracek (2010), kteří považují kvůli velké rozmanitosti školských systémů za nesmírně obtížné vyjádřit se k dopadu vzdělávacího kontextu na proces kariérního rozhodování mladých lidí, jednoznačně vyzdvihují pozitivní vliv praxí. V této souvislosti upozornili na to, že výhradně akademicky orientovaný vzdělávací systém může připravit studenty o možnost angažovat se v profesně relevantní exploraci a zabrzdit tak u nich proces budování profesní identity (Vondracek, Skorikov, 1997). V České republice probíhal od začátku roku 2014 do konce roku 2015 projekt „Stáže pro mladé zájemce o zaměstnání“ (Procesní..., 2016), který měl za cíl umožnit budoucím absolventům středních a vysokých škol účastnit se pracovní stáže. Evaluace projektu přinesla informaci, že mezi účastníky stáže patřili hlavně vysokoškoláci. Pravděpodobným důvodem mohl být fakt, že mnoho středních odborných škol samo stáže již poskytuje, má smluvní vztahy s firmami či dostává od firem rozličné zakázky, na kterých učni pracují. Takovou příležitost studenti vysokých škol povětšinou nemají. Přitom stážisté v závěrečných evaluačních dotaznících jako hlavní přínos realizované stáže jednoznačně uváděli získání praktických dovedností v oboru.

Oborové praxe však nejsou jedinou cestou, kterou mohou studenti ovlivnit a posílit své uvažování o profesním směřování. Jiným takovým prostředkem je pracovní zkušenost (např. Zimmer-Gembeck, Mortimer, 2006). Brigády či práce na částečný úvazek provádí během svého vysokoškolského studia

značné procento mladých lidí (Macek et al., 2016; Arnett, Schwab, 2012). Earl a Bright (2003) ve svém výzkumu na 1 157 australských vysokoškolácích demonstrovali, že ti, kteří disponovali pracovní zkušeností, měli zároveň lepší schopnosti kariérního rozhodování. Někteří výzkumníci však upozorňují na to, že ne všechny typy pracovní zkušenosti poskytují optimální kontext pro zkoumání různých profesních možností a krystalizaci vlastních kariérních preferencí (Danielsen et al., 2000). Mladí lidé kvůli nedostatku profesních zkušeností totiž často provádějí málo kvalifikované pracovní činnosti (Arnett, 2004), které nijak nesouvisí s jejich vybraným budoucím povoláním. Pracovní zkušenost, která se vztahuje ke kariérním cílům jedince, se označuje jako „kariéře relevantní pracovní zkušenost“ (Stringer, Kerpelman, 2010). Americká studie Ohlera et al. (1996) prokázala, že právě typ pracovní zkušenosti – tedy to, nakolik je daná zkušenost kariéře relevantní – je důležitějším prediktorem kariérní zralosti než pouhé množství odpracovaných hodin.

V naší práci jsme dosud popisovaly různé vlivy působící na proces kariérního rozhodování vynořujících se dospělých. Uvedené výzkumy a teoretická východiska přitom pracují s různými konstrukty, které se snaží zachytit kariérní vývoj jedince, např. kariérní závazek a kariérová adaptabilita (více viz Hlaďo, 2016). V souladu s literaturou (Johnston, Asama, 1993; Taylor, Betz, 1983) vnímáme proces kariérního rozhodování především prostřednictvím konceptů profesní identity a vědomí vlastní účinnosti v kariérním rozhodování.

Podle Hollanda et al. (Holland, Daiger, Power, 1980) disponují jedinci s ucelenou profesní identitou jasnou a stabilní představou o svých zájmech, vlohách a vlastnostech a dokážou si vytyčit své profesní cíle a směřování. Na vývoji stabilní profesní identity se podílí kognitivní faktor – vědomí vlastní účinnosti v kariérním rozhodování, který předchází a ovlivňuje vývoj zájmů a cílů v profesní oblasti (Lent, Brown, Hackett, 1994). Z pohledu sociálně kognitivní perspektivy (Bandura, 1986) totiž rozsah, do jakého lidé věří, že mají kapacitu uskutečnit jistý typ chování, determinuje pravděpodobnost zapojení se do takového chování (či naopak jeho vyhnutí se mu). Vědomí vlastní účinnosti v kariérním rozhodování tak představuje sebedůvěru při úkolech, které se spojují s uskutečňováním různých kariérních rozhodnutí (Taylor, Betz, 1983). Více empirických studií již potvrdilo, že když studenti vnímají sami sebe jako schopné kariérního rozhodování, inklinují k jasné představě o svých zájmech, vlastnostech a vlohách (Choi et al., 2011; Koumoundourou, Kounenou, Siavara, 2012).

Dále pak studie provedené na vysokoškolácích, ale i studie na středněškolských studentech s odborným zaměřením ukázaly, že jak silná profesní identita (Marco et al., 2003; Conneran, Hartman, 1993), tak i vědomí

vlastní účinnosti v kariérním rozhodování (Betz, Voyten, 1997; Lucas, 1997) významně přispívají ke schopnosti uskutečnit kariérní rozhodnutí.

1 Cíl příspěvku a hypotézy výzkumu

Cílem práce je objasnit konstrukty procesu kariérního rozhodování – profesní identity a vědomí vlastní účinnosti v kariérním rozhodování – u českých studentů středních odborných škol a vysokoškolských studentů spadajících do období vynořující se dospělosti a zjistit, jakou roli v nich hraje typ vzdělání, pracovní zkušenost a relevance pracovní zkušenosti.

Prvním dílčím cílem je zjištění vztahu mezi profesní identitou a vědomím vlastní účinnosti v kariérním rozhodování. Na základě studia literatury (např. Lucas, 1997; Conneran, Hartman, 1993) považujeme oba tyto konstrukty za součást procesu kariérního rozhodování u mladých lidí. Výzkumy navíc jasně poukázaly na jejich vzájemné pozitivní propojení (Choi et al., 2011). Jako první hypotézu jsme si tedy stanovily následující:

- H1: Vyšší stupeň profesní identity je ve vztahu s vyšším stupněm vědomí vlastní účinnosti v kariérním rozhodování.

Druhým dílčím cílem práce je identifikovat, jakou roli v procesu kariérního rozhodování u českých vynořujících se dospělých zastává typ školy. Studenti středních odborných škol patří ve studiích, které se zabývají profesními cestami vynořujících se dospělých, mezi často zanedbávaný výzkumný vzorek (tzv. opomíjená polovina). Významným faktorem, který je může odlišovat od studentů vysokých škol (u nichž se předpokládá absolvování škol s teoretickým zaměřením), je absolvování povinných oborových praxí. Celá řada autorů totiž potvrdila pozitivní dopad praxí na jednotlivé atributy procesu profesního rozhodování (Zimmer-Gembeck, Mortimer, 2006; Hamilton, 1990). V našem výzkumu sledujeme skupinu vysokoškolských studentů spolu se skupinou studentů středních odborných škol s řemeslným zaměřením. Ti mají během svého studia povinné oborové praxe, a navíc díky svým specifickým řemeslným oborům mají více možností v průběhu studia pracovat na svých zakázkách, což u nich může přispět k vymezení jasnějších kariérních plánů. Druhou hypotézu jsme na základě těchto předpokladů formulovaly následovně:

- H2: Studenti středních odborných škol s řemeslným zaměřením vykazují vyšší stupeň zralosti v kariérním rozhodování.
 - H2a: Studenti středních odborných škol s řemeslným zaměřením vykazují vyšší stupeň profesní identity než studenti vysokých škol.

- H2b: Studenti středních odborných škol s řemeslným zaměřením vykazují vyšší stupeň vědomí vlastní účinnosti v kariérním rozhodování než studenti vysokých škol.

Třetím dílčím cílem práce bylo vyzkoumat úlohu pracovní zkušenosti v procesu kariérního rozhodování. Studenti totiž mohou nezávisle na typu školy zlepšit své schopnosti efektivního kariérního rozhodování i pracovními zkušenostmi (Stringer, Kerpelman, 2010). V souvislosti s těmito poznatky jsme formulovaly třetí hypotézu:

- H3: Pracovní zkušenost zvyšuje stupeň kariérního rozhodování.
 - H3a: Pracovní zkušenost zvyšuje stupeň profesní identity.
 - H3b: Pracovní zkušenost zvyšuje stupeň vědomí vlastní účinnosti v kariérním rozhodování.

Někteří autoři specificky upozornili v této souvislosti na aspekt relevance pracovní zkušenosti, tedy na to, nakolik je vykonávaná práce propojena s profesními cíli konkrétního jedince (Stringer, Kerpelman, 2010; Ohler et al., 1996). Ukázalo se, že relevantní pracovní zkušenost je z hlediska pokroku v procesu kariérního rozhodování důležitější než jakákoliv pracovní zkušenost (Ohler et al., 1996). Vycházejí z tohoto výzkumu jsme stanovily poslední hypotézu:

- H4: Relevantní pracovní zkušenost zvyšuje u podskupin pracujících studentů stupeň kariérního rozhodování (tedy stupeň profesní identity a stupeň vědomí vlastní účinnosti v kariérním rozhodování).
 - H4a: Relevantní pracovní zkušenost zvyšuje u podskupin pracujících studentů stupeň jejich profesní identity.
 - H4b: Relevantní pracovní zkušenost zvyšuje u podskupin pracujících studentů stupeň jejich vědomí vlastní účinnosti v kariérním rozhodování).

2 Metodologie výzkumného šetření

2.1 Výzkumný postup

Výzkum byl realizován v České republice na dvou skupinách studentů ve věku 18–21 let. První skupinu tvořila data od 194 studentů vysokých škol sesbíraná v rámci projektu „Cesty do dospělosti“, který probíhá pod záštitou Institutu výzkumu dětí, mládeže a rodiny na Fakultě sociálních studií Masarykovy univerzity v Brně (pro víc informací o způsobu výběru participantů viz Umemura, Lacinová, Macek, 2015). Pro účely této práce byla

využita data sesbíraná v roce 2013, konkrétně ze třetí vlny sběru dat, kdy se dotazované položky zaměřovaly na profesní doménu života. U studentů, kteří byli vybráni do výzkumu, se předpokládalo všeobecné (gymnaziální) středoškolské vzdělání.

Druhou část vzorku tvořila nově získaná data, která byla sesbírána v rámci dotazníkového šetření na středních odborných školách s řemeslným zaměřením v Jihočeském a Jihomoravském kraji. V daných krajích byly osloveny všechny střední odborné školy s řemeslným oborem zakončeným maturitní zkouškou. Z 10 oslovených škol souhlasilo se spoluprací 7 škol s náhodným oborovým zaměřením. Za řemeslné obory byly považovány variace na obory zpracovávající kov (zlatník, kovář, umělecký kovář, rytec, odlévač, zámečnick, pasíř...), dřevo (truhlář, řezbář, výroba nábytku, tvorba hraček, výroba hudebních nástrojů, konzervátorství a restaurátorství...), silikáty (umělecký keramik, zdobení porcelánu...), sklo (broušení skla, rytí skla, sklář...) a textil (návrhářství oděvů, krajkářská a vyšivačská tvorba, tkalcovská tvorba...). V tomto výzkumném projektu bylo na jednotlivé řemeslné obory pohlíženo jako na rovnocenné, a tedy jako na homogenní vzorek. K účasti na výzkumu byly nejdříve vybrané školy vyzvány e-mailem, který obsahoval stručné informace o výzkumu spolu s prosbou o spolupráci na výzkumném projektu, a následně telefonicky. Sběr dat probíhal od 30. března do 8. dubna 2016 v 7 různých středních odborných školách. Samotná administrace studentům probíhala během vyučovací hodiny – v pro ně známém prostředí. Před rozdělením dotazníků jim byly sděleny stručné informace o osobě administrátora, o budoucím použití dat a praktické informace ohledně vyplňování dotazníku. Studenti měli možnost se před začátkem vyplňování zeptat na nejasnosti. Závěrem bylo studentům poděkováno za účast a měli možnost uvést svou e-mailovou adresu pro získání stručných informací o výsledcích studie. Po vyplnění dotazníku jim byl rovněž sdělen cíl a předpoklady výzkumu.

2.2 Výzkumný soubor

Skupinu vysokoškolských studentů tvořilo 194 respondentů (data získaná z projektu „Cesty do dospělosti“), přičemž ženy v tomto vzorku byly zastoupeny 77,8 % ($n = 151$), muži 14,9 % ($n = 29$), u 7,2 % ($n = 14$) studentů údaj nebyl uveden. V tomto výzkumu ve skupině vysokoškolských studentů byly ženy nadrepresentovány. Průměrný věk studentů byl $M = 20,20$ ($SD = 0,51$; $IC [18; 21]$).

Druhou skupinu tvořilo 116 studentů odborných škol s řemeslným zaměřením. Z hlediska zastoupení pohlaví bylo ve vzorku středoškolských studentů 50,9 % ($n = 59$) žen a 49,1 % ($n = 57$) mužů. Výzkum byl realizován

ve dvou krajích se zastoupením 36,2 % ($n = 42$) studentů z Jihočeského kraje a 63,8 % ($n = 74$) studentů z Jihomoravského kraje. Jednotlivé obory byly ve výzkumném souboru reprezentovány následovně: 28,4 % ($n = 33$) studenti zpracovávající kov, 20,7 % ($n = 24$) dřevo, 26,7 % ($n = 31$) silikáty a 24,1 % ($n = 28$) textil. Průměrný věk studentů byl $M = 19,16$ ($SD = 0,85$; IC [18; 21]).

2.3 Metody

Profesní identita

Profesní identita byla měřena prostřednictvím dimenze „Profesní identita“ v dotazníku *Škála pro volbu povolání a plánování profesní kariéry* (Jörin et al., 2003). Tento dotazník je založen na adaptaci metody *Vocational Identity Scale* (Holland, Daiger, Power, 1980). Respondentům bylo administrováno 7 položek, u kterých rozhodovali o jistotě kariérní volby na základě svých znalostí, dovedností, schopností, nadání a osobnosti a měli určit, na kolik o nich dané tvrzení vypovídá na 3bodové Lickertově škále (1 = ano, odpovídá; 2 = zčásti odpovídá; 3 = ne, neodpovídá). Byly použity například tyto položky: „Musím ještě zjistit, jakým směrem se profesně vydám“, „Pokud bych se měl/a rozhodnout pro nějaké povolání právě teď, obávám se, že by má volba nebyla správná“. Odhad reliability pomocí Cronbachova alfa byl v našem výzkumu $\alpha = 0,84$.

Vědomí vlastní účinnosti v kariérním rozhodování

Vědomí vlastní účinnosti v kariérním rozhodování bylo měřeno pomocí dvou dimenzí zkrácené verze dotazníku *Career Decision Making Self-Efficacy Scale* (Betz, Klein, Taylor, 1996), který byl pro potřeby výzkumného projektu „Cesty do dospělosti“ přeložen do češtiny. Vybrané byly 4 položky dimenze „výběr cíle“ (*goal selection*) a 5 položek dimenze „shromažďování informací o povolání“ (*occupational information*). Položka „Jsem schopen uskutečnit profesní rozhodnutí a dále si nedělat starosti s tím, zda jsem se rozhodl dobře nebo špatně“ byla z dimenze „výběr cíle“ odstraněna. Tato položka totiž nabývá dvou různých významů (jedná se tedy o *double-barreled item*) a podle studie Choi a Kima (2013) sytí daný faktor nejméně. Respondenti pomocí Lickertovy škály označovali na ponechaných 9 položkách, do jaké míry si v daných dvou oblastech věří (od 1 = „vůbec si nevěřím“ do 5 = „věřím si“). Šlo například o položky: „Vybrat si studijní obor nebo povolání, které bude odpovídat vašim zájmům“ („výběr cíle“); „Pomocí internetu najít informace o profesích, které vás zajímají“ („shromažďování informací o povolání“). Cronbachovo alfa v našem testu pro vědomí vlastní účinnosti při výběru cíle

dosahovalo hodnoty 0,79 a pro vědomí vlastní účinnosti při shromažďování informací o povolání 0,65.

Pracovní zkušenost

Pracovní zkušenost byla měřena pomocí binární proměnné, která rozlišovala studenty, kteří studují (66,5 %), a studenty, kteří studují a pracují (33,5 %).

Relevantní pracovní zkušenost

Relevantní pracovní zkušenost byla zjišťována pouze u studentů, kteří zároveň při studiu měli brigádu nebo práci. Tito studenti odpovídali na následující otázku: „Vaše (hlavní) práce/brigáda: a) Je přímo součástí mých cílů v oblasti kariéry; b) Je prací, která mi nepřímo pomůže v dosažení mých cílů v oblasti kariéry; c) Je pouze způsobem, jak si v současné době zajistit dostatečný příjem.“ Pro potřeby studie byla sloučením možností a) a b) vytvořena binární proměnná nazvaná „relevantní pracovní zkušenost“. V kategorii relevantní pracovní zkušenost bylo zastoupeno 72,7 % studentů (z toho 49,2 % studentů považovalo svou práci za přímou součást kariérních cílů a 23,4 % studentů za nepřímou součást kariérních cílů) a v kategorii irelevantní pracovní zkušenost bylo zastoupeno 27,3 % studentů.

Demografické údaje a otázky na kontrolu intervenujících proměnných

Pro zjišťování základních sociodemografických informací byly použity standardní průzkumné otázky pro kontrolu případných intervenujících proměnných. Otázky se ptaly na věk, pohlaví (0 = žena; 1 = muž), na zvolené řemeslné zaměření (studijní obor), na subjektivní status dospělosti (zda se jedinec cítí jako dospívající – teenager, jako dospělý nebo jako něco mezi dospívajícím a dospělým), na bytovou situaci, na hlavní zdroj příjmů, na finanční nezávislost, na nejvyšší dosažené vzdělání rodičů a na studijní plány po skončení střední školy.

2.4 Způsob zpracování dat

Ke statistickému zpracování výsledků byl použit software IBM SPSS Statistic, verze 23. Nejdříve bylo ověřeno naplnění předpokladů lineární regrese (normální rozložení dat, přítomnost homoskedacity, absence vysoké kolinearity, nepřítomnost outlierů, minimální intervalová úroveň závislé proměnné a minimální úroveň kategorické pro prediktory). Testování hypotéz bylo následně prováděno pomocí mnohonásobné lineární regrese.

Tabulka 1

Popisné statistiky proměnných zahrnutých do modelu

	<i>n</i>	Rozpětí	Min.	Max.	<i>M</i>	<i>SD</i>
Věk	310	3	18	21	19,49	0,04
Profesní identita	291	0,48	0,00	0,48	0,33	0,01
Vědomí vlastní účinnosti při výběru cíle	292	3,75	1,25	5,00	3,80	0,05
Vědomí vlastní účinnosti při shromažďování informací o povolání	289	3,20	1,80	5,00	3,93	0,04

Tabulka 2

Test dobré shody mezi subjektivně vnímaným vývojovým statutem a kontrolními proměnnými

	Hodnota	df	<i>p</i>	Cramerovo <i>V</i>
VŠ × SŠ * vzdělání otce	148,56	9	0,00	0,72
VŠ × SŠ * vzdělání matky	166,28	9	0,00	0,75
VŠ × SŠ * bydlení po většinu týdne	13,94	2	0,00	0,22
VŠ × SŠ * cítím se	17,65	2	0,00	0,24

3 Výsledky a diskuse

3.1 Deskriptivní statistiky

Popisné charakteristiky všech proměnných použitých v modelu jsou uvedeny v tabulce 1. Z tabulky 2 je patrné, že existují statisticky významné rozdíly mezi středoškolskými a vysokoškolskými studenty ve většině demografických charakteristik, ale i v subjektivně vnímaném vývojovém stupni. Vysokoškolští studenti mají častěji rodiče s vyšším dosaženým vzděláním, bydlí častěji mimo domov a častěji se cítí jako dospělí než studenti středních odborných škol s řemeslným zaměřením. Nicméně v obou skupinách studentů se přibližně stejné procento mladých lidí (67 %) cítilo jako vynořující se dospělí („něco mezi dospívajícím a dospělým“).

3.2 Testování hypotézy H1

Vzájemné korelace mezi nezávislými proměnnými jsou uvedeny v tabulce 3. Na základě korelačního koeficientu můžeme konstatovat, že se zvyšujícím se kariélním vědomím vlastní účinnosti při výběru profesního cíle a při shromažďování informací o povolání stoupá míra profesní identity. H1 se

Tabulka 3

Korelace mezi proměnnými použitými při testování hypotéz

	1	2	3	4
1. Věk	1			
2. Profesní identita	-0,00	1		
3. Shromažďování informací	0,12*	0,39**	1	
4. Výběr cíle	0,06	0,60**	0,53**	1

Legenda: * $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$.

tedy potvrdila. Naše výsledky prokázaly platnost závěrů předešlých výzkumů (např. Koumoundourou, Kounenou, Siavara, 2011) na vzorku vynořujících se dospělých s různým typem vzdělání. Poměrně silnou těsnost jsme pozorovaly zejména mezi vědomím vlastní účinnosti při výběru profesního cíle a profesní identitou. Vyšší sebedůvěra při stanovování si profesních plánů tedy úzce souvisí s jasnou a stabilní představou o vlastních zájmech a schopnostech. Náš výsledek naznačuje, že vědomí vlastní účinnosti v kariérním rozhodování je důležitým elementem kariérně specifického selfkonceptu.

3.3 Testování hypotéz H2 až H3

Hypotézy jsme testovaly regresní analýzou. Závislou proměnnou byla profesní identita, vědomí vlastní účinnosti při výběru cíle a vědomí vlastní účinnosti při shromažďování informací o povolání a nezávislou proměnnou bylo pohlaví, věk, typ školy a pracovní zkušenost. Jediný signifikantní vztah se ukázal mezi vědomím vlastní účinnosti v kariérním rozhodování a pracovní zkušeností. Ostatní prediktory zahrnuté do modelu se neukázaly být statisticky významné. Shrnutí výsledků regresní analýzy je popsáno v tabulce 4.

3.4 Testování hypotéz H4

Hypotézy jsme testovaly regresní analýzou. Závislou proměnnou byla profesní identita, vědomí vlastní účinnosti při výběru cíle a vědomí vlastní účinnosti při shromažďování informací o povolání a nezávislou proměnnou bylo pohlaví, věk, typ školy, pracovní zkušenost a relevantní pracovní zkušenost. Jako signifikantní faktor u profesní identity vystupuje relevantní pracovní zkušenost, tedy studenti, kteří mají práci, jež je přímou či nepřímou součástí jejich kariérních plánů, dosahují vyšších hodnot profesní identity než studenti, kteří svou práci mají pouze jako prostředek k zajištění dostateč-

Tabulka 4

Regresní koeficienty a t-testy proměnných ve vztahu k závislým proměnným: profesní identita, vědomí vlastní účinnosti při výběru cíle a vědomí vlastní účinnosti při shromažďování informací o povolání

Prediktory	Profesní identita		Vědomí vlastní účinnosti při výběru cíle		Vědomí vlastní účinnosti při shromažďování informací o povolání	
	Beta	t	Beta	t	Beta	t
Pohlaví	0,06	0,90	0,11	1,70	0,04	0,65
Věk	0,01	0,21	0,03	0,45	0,05	0,74
Typ školy	-0,06	-0,92	0,02	0,30	0,07	1,02
Pracovní zkušenost	0,01	0,12	0,14*	2,25	0,24***	4,08
R^2	0,01		0,03		0,07	
N	277		278		275	

Legenda: * $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$.

ného příjmu. U vědomí vlastní účinnosti v kariérním rozhodování vyšel jako statisticky významný vztah s faktorem pracovní zkušenosti. Studenti, kteří zároveň studují a pracují, dosahují vyšších hodnot vědomí vlastní účinnosti v kariérním rozhodování než studenti, kteří pouze studují. Shrnutí výsledků regresní analýzy je popsáno v tabulce 5.

H2 a ani H2b se v našem výzkumu neprokázaly. Mezi studenty maturitních ročníků středních odborných škol s řemeslným zaměřením a mezi vysokoškolskými studenty se tedy ani ve stupni profesní identity, ani ve stupni vědomí vlastní účinnosti v kariérním rozhodování neprokázaly rozdíly. V našem výzkumu jsme očekávaly, že konkrétní zaměřenosti oboru a povinné oborové praxe uvnitř školy i mimo ni podpořily u maturantů středních odborných škol s řemeslným zaměřením budování kariérní identity a přispěly k jejich jasně vymezeným kariérním plánům. Někteří výzkumníci se již vyjádřili na adresu pozitivního vlivu praxí na mládež při uskutečňování kariérních rozhodnutí (např. Zimmer-Gembeck, Mortimer, 2006; Hamilton, 1990). Předpokládaly jsme, že mladí lidé z našeho vzorku vysokoškolských studentů navštěvovali obecná gymnázia a že na rozdíl od maturantů středních odborných škol byli o praktické zkušenosti z oborových praxí ochuzeni. Výsledky náš předpoklad nepotvrdily. Je však třeba upozornit na to, že jsme u maturantů středních odborných škol očekávaly po skončení školy plány týkající se nástupu do zaměstnání nebo podnikání. K těmto

Tabulka 5

Regresní koeficienty a t-testy proměnných ve vztahu k závislým proměnným: profesní identita, vědomí vlastní účinnosti při výběru cíle a vědomí vlastní účinnosti při shromažďování informací o povolání u vzorku pracujících studentů

Prediktory	Profesní identita		Vědomí vlastní účinnosti při výběru cíle		Vědomí vlastní účinnosti při shromažďování informací o povolání	
	Beta	t	Beta	t	Beta	t
Pohlaví	-0,04	-0,41	0,08	0,87	0,08	0,89
Věk	-0,06	-0,55	-0,10	-0,83	-0,04	-0,33
Typ školy	-0,15	-1,25	-0,03	-0,21	0,03	0,26
Pracovní zkušenost	-0,01	-0,12	0,24*	2,38	0,35*	3,51
Relevantní pracovní zkušenost	0,33*	3,60	0,17	1,85	0,17	1,89
R^2	0,13		0,08		0,15	
N	119		120		119	

Legenda: * $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$.

plánům se ale hlásilo jen 31 % středoškolských studentů. Většina (65 %) z nich se naopak chystala pokračovat v dalším vzdělávání – nejčastěji na vysoké škole. To může naznačovat, že se své profesní zaměření chystají ve větší či menší míře pozměnit či rozšířit. Jak uvádí Arnett (2004), při procesu rozhodování pro střední školu se nacházejí jedinci ve velmi mladém věku (v 9. třídě). Je tedy otázkou, nakolik v této době dokážou reflektovat své zájmy a schopnosti a zda skutečně provedou výběr, který by s těmito aspekty jejich osobnosti korespondoval. V neposlední řadě mladé lidi při tomto procesu ovlivňují rodiče či jiní významní lidé a jejich vzory. Pokud se tedy se svým studiem neztotožní, nedá se u nich předpokládat ani vybudování jejich silné profesní identity či nabytí kariérního vědomí vlastní účinnosti. Zde mohou mít studenti gymnázií a následně vysokých škol výhodu. Pro své další studium, a tedy i pro profesní směřování se rozhodují v mnohem pozdějším věku. Mohou si tak vybudovat jasný profil zájmů a cílů a při kariérních rozhodnutí být sebejistější. Nezanedbatelným může být také kulturní vliv, na který upozornili ve svém výzkumu Negru-Subtiricaová, Popová a Crocettiová (2015). Ty ve své studii týkající se rumunských studentů středních odborných škol upozornily na to, že studium na takové škole je spojeno s nízkými profesními vyhlídkami a negativním společenským ohodnocením. I když v České

republike za poslední období zaměstnanost studentů středních odborných škol stoupla (Eurostat . . . , 2015), je pro uplatnění na trhu práce vyšší vzdělání stále výhodou (Eurostat . . . , 2015). Stejně je sociálně-ekonomický status absolventa střední odborné školy nižší než status vysokoškolského absolventa. Vnímání takových společenských aspektů a ekonomických dopadů studia může u mladých lidí na středních odborných školách vést ke snaze o změnu jejich profesního směřování.

H3 se ohledně vlivu pracovní zkušenosti na proces kariérního rozhodování potvrdila částečně. Potvrdila se platnost hypotézy H3b. Pracovní zkušenost se prokázala jako jediný významný prediktor vědomí vlastní účinnosti v kariérním rozhodování, a to jak pro podškálu „výběr cíle“, tak i pro podškálu „shromažďování informací o povolání“. Konkrétně to, že jedinec měl aktuálně práci, pozitivně přispívalo k míře jeho vědomí vlastní účinnosti v kariérním rozhodování. Takový výsledek je v souladu s předchozími výzkumy, které vyzdvihly roli pracovní zkušenosti v procesu kariérního rozhodování. Konkrétně Stringerová a Kerpelmanová (2010) ukázaly, že pracovní zkušenost predikuje u mladých lidí stupeň vědomí vlastní účinnosti v kariérním rozhodování. Zimmer-Gembecková a Mortimerová (2006) upozornily zvláště na vztah pracovní zkušenosti a stanovování si profesních cílů.

Naše výsledky však neprokázaly hypotézu H3a. To, zda jedinec má, nebo nemá momentálně pracovní zkušenost, nijak neovlivnilo míru jeho profesní identity, což se zdá být v rozporu se zjištěními z předešlých studií (Stringer, Kerpelman, 2010). Pravdou ale je, že dřívější studie, které se této výzkumné otázce věnovaly, měřily u mladých lidí jejich všechny (i minulé) pracovní zkušenosti, zatímco v našem výzkumu jsme měřily pouze momentální pracovní zkušenost. Přitom druh současné pracovní zkušenosti nemusel být pro mladé lidi aktuálně natolik důležitý, aby přispěl k jejich ujasnění si svých zájmů či schopností. Jak ukázala potvrzená hypotéza H4a, byla to u mladých lidí právě relevance pracovní zkušenosti, která měla vliv na sílu profesního závazku. Pokud studenti považovali aktuální pracovní zkušenost za relevantní vůči svým kariérním cílům, vykazovali silnější hodnotu profesní identity. Toto zjištění koresponduje s výzkumem Ohlera a jeho spolupracovníků (1996) a zdůrazňuje význam relevantní kariérní zkušenosti jak u pracujících studentů odborných škol, tak u vysokoškolských studentů. Zdá se tedy, že je to subjektivně vnímaná pracovní zkušenost, a ne oborová praxe, která posiluje profesní identitu jedince. Pokud jde o podškály vědomí vlastní účinnosti, ty nebyly relevancí kariérní zkušenosti nijak ovlivněny. H4b se tedy nepotvrdila. Z pohledu sociálně kognitivní teorie můžeme uvažovat, že vzhledem k budování vědomí vlastní účinnosti v kariérním rozhodování je cenná každá zkušenost v dané oblasti. Jak ukázaly ve svém výzkumu Stringe-

rová a Kerpelmanová (2010), bylo to množství pracovních zkušeností, a ne jejich relevance, které predikovaly míru vědomí vlastní účinnosti v kariérním rozhodování.

4 Závěr, limity a návrhy pro další výzkum

Výsledky naší studie přinesly cenné poznatky o procesu kariérního rozhodování u českých vynořujících se dospělých. Ukázaly jsme, že pokud studenti disponují pracovní zkušeností, a pokud je tato jejich zkušenost navíc relevantní vůči jejich kariérním plánům, zlepšuje se proces kariérního rozhodování.

Hlavním přínosem tohoto výzkumu byla práce s opomíjenou populací, tedy se studenty středních odborných škol s řemeslným zaměřením. Jejich zařazení do výzkumu tak mohlo přispět k rozšíření poznatků o kariérním vývoji vynořujících se dospělých. Jelikož jsme v našem výzkumu neprokázaly u vynořujících se dospělých rozdíly v jednotlivých aspektech jejich procesu kariérního rozhodování na základě typu navštěvované školy, přikláníme se k názoru, že na utváření kariérní identity má větší vliv širší kontext – tedy samotné vývojové období – než stupeň studia. Podpořily jsme tak názor, že období vynořující se dospělosti je aplikovatelné na všechny mladé lidi bez ohledu na úroveň jejich vzdělání (Smith et al., 2015). V této souvislosti však musíme upozornit na to, že i když se řádově stejné procento středoškolských jako vysokoškolských studentů cítilo jako vynořující se dospělí (67 %), obě skupiny se lišily ve většině zjišťovaných demografických charakteristik a v průměru i ve věku. Je možné, že se na výsledcích podepsala tranzitorní krize spojená s ukončením středoškolského studia, která je často doprovázena odstěhováním se od rodiny na kolej nebo na privát. Toto odstěhování může mít vliv na vyšší potřebu finančního osamostatnění se a následně také na utváření kariérní identity. Vymezením věkového rozpětí od 18 do 21 let jsme si pro náš výzkum ohraničily zkoumání počátků vynořující se dospělosti. Pro validnější zkoumání rozdílů v procesu kariérního rozhodování v závislosti na typu vzdělání během období vynořující se dospělosti proto v budoucích výzkumech doporučujeme zaměřit se na studenty nástavbového studia či na studenty vyšších odborných škol a vysokoškolské studenty stejného věku.

Jako další významný přínos naší práce vnímáme upozornění na roli pracovní zkušenosti a kariérně relevantní pracovní zkušenosti v procesu kariérního rozhodování, která, pokud je nám známo, nebyla ještě v českém prostředí takovým způsobem zkoumána. Protože v dnešní době dochází stále častěji k souběžnému zapojení mladých lidí do studia i do pracovní činnosti, je třeba vědět, jak se tyto aktivity odrážejí na kariérní identitě mladých lidí. Naše

výsledky přitom mohou sloužit i jako doporučení pro praxi. Tím, že jsme prokázaly, že kariérní relevantní zkušenost posiluje budování silné profesní identity, poskytuje tato studie podporu takovým projektům, jakými jsou např. stáže pro mladé zájemce o zaměstnání.

V neposlední řadě bychom však chtěly uvést, že na proces kariérního rozhodování mohou mít vliv i zcela jiné faktory, než jaké byly sledovány v této práci. Nezávislé proměnné, které jsme do regresních modelů zařadily, totiž nevysvětlovaly podstatné množství rozptylu sledovaných závislých proměnných. V této souvislosti se tedy dá uvažovat o roli osobnostních proměnných. Několik studií například potvrdilo roli osobnostních typů podle Big 5 ve vědomí vlastní účinnosti v kariérním rozhodování (např. Bullock-Yowell, Andrews, Buzzetta, 2011).

V každém případě věříme, že náš výzkum přinesl podnětné výsledky týkající se procesu kariérního rozhodování mladých lidí v České republice, že motivuje k dalšímu výzkumu v této oblasti a že v neposlední řadě poslouží i jako doporučení do praxe.

Literatura

- ARNETT, J. J. 2004. *Emerging Adulthood: The Winding Road from the Late Teens through the Twenties*. Oxford: Oxford University Press. 280 p. ISBN 0195309375.
- ARNETT, J. J., SCHWAB, J. 2012. *The Clark University Poll of Emerging Adults: Thriving, Struggling, and Hopeful* [online]. c2012, poslední revize prosinec 2012 [cit. 2016-06-16]. Dostupné z: <https://www2.clarku.edu/clark-poll-emerging-adults/pdfs/clark-university-poll-emerging-adults-findings.pdf>.
- ARNETT, J. J., TANNER, J. L. 2011. Themes and Variations in Emerging Adulthood across Social Classes. In ARNETT, J. J. (Ed.). *Debating Emerging Adulthood: Stage or Process?* New York: Oxford University Press, pp. 31–50. ISBN 978-0-19-975717-6.
- BANDURA, A. 1986. *Social Foundations of Thought and Action: A Social Cognitive Theory*. Prentice-Hall. 617 p. ISBN 858-0000940367.
- BETZ, N. E., KLEIN, K. L., TAYLOR, K. M. 1996. Evaluation of a Short Form of the Career Decision-making Self-efficacy Scale. *Journal of Career Assessment*, vol. 4, no. 1, pp. 47–57. ISSN 1069-0727. DOI: 10.1177/106907279600400103.
- BETZ, N. E., VOYTEN, K. K. 1997. Efficacy and Outcome Expectations Influence Career Exploration and Decidedness. *The Career Development Quarterly*, vol. 46, no. 2, pp. 179–189. ISSN 0889-4019. DOI: <http://dx.doi.org/10.1002/j.2161-0045.1997.tb01004.x>.
- BULLOCK-YOWELL, E., ANDREWS, L., BUZZETTA, M. E. 2011. Explaining Career Decision-Making Self-Efficacy: Personality, Cognitions, and Cultural Mistrust. *The Career Development Quarterly*, vol. 59, no. 5, pp. 400–411. ISSN 0889-4019. DOI: <http://dx.doi.org/10.1002/j.2161-0045.2011.tb00967.x>.

- CONNERRAN, J. M., HARTMAN, B. W. 1993. The Concurrent Validity of the Self Directed Search in Identifying Chronic Career Indecision among Vocational Education Students. *Journal of Career Development*, vol. 19, no. 3, pp. 197–208. ISSN 0894-8453. DOI: <http://dx.doi.org/10.1007/BF01353278>.
- CROCETTI, E., RABAGLIETTI, E., SICA, L. S. 2012. Personal Identity in Italy. *New Directions for Child and Adolescent Development*, vol. 2012, no. 138, pp. 87–102. ISSN 1520-3247. DOI: <http://dx.doi.org/10.1002/cad.20023>.
- DANIELSEN, L. M., LOREM, A. E., KROGER, J. 2000. The Impact of Social Context on the Identity-formation Process of Norwegian Late Adolescents. *Youth & Society*, vol. 31, no. 3, pp. 332–362. ISSN 0044-118X. DOI: <http://dx.doi.org/10.1177/0044118X00031003004>.
- EARL, J. K., BRIGHT, J. E. 2003. Undergraduate Level, Age, Volume and Pattern of Work as Predictors of Career Decision Status. *Australian Journal of Psychology*, vol. 55, no. 2, pp. 83–88. ISSN 0004-9530. DOI: <http://dx.doi.org/10.1080/00049530412331312934>.
- ERIKSON, E. H. 1968. *Identity*. New York: W. W. Norton Company. 336 p. ISBN 0393097862.
- EUROSTAT: *Unemployed Persons by HRST Category and Age* [online]. c2015, poslední revize 20. 06. 2016 [cit. 2016-06-28]. Dostupné z: http://ec.europa.eu/eurostat/web/products-datasets/-/hrst_st_nuneage.
- HAMILTON, S. F. 1990. *Apprenticeship for Adulthood: Preparing Youth for the Future*. New York: Free Press. 223 p. ISBN 0029137055.
- HIRSCHI, A. 2009. Career Adaptability Development in Adolescence: Multiple Predictors and Effect on Sense of Power and Life Satisfaction. *Journal of Vocational Behavior*, vol. 74, no. 2, pp. 145–155. ISSN 0001-8791. DOI: <http://dx.doi.org/10.1016/j.jvb.2009.01.002>.
- HIRSCHI, A. 2012. Vocational Identity Trajectories: Differences in Personality and Development of Well-being. *European Journal of Personality*, vol. 26, no. 1, pp. 2–12. ISSN 0890-2070. DOI: <http://dx.doi.org/10.1002/per.812>.
- HLAĎO, P. 2016. Psychosociální konstrukt kariérové adaptability z pohledu teorie a empirické evidence – přehledová studie. *Lifelong Learning – celoživotní vzdělávání*, roč. 6, č. 3, s. 102–125. ISSN 1804-526X. DOI: <http://dx.doi.org/10.11118/life/20160603102>.
- HOLLAND, J. L., DAIGER, D. C., POWER, P. G. 1980. *My Vocational Situation: Description of an Experimental Diagnostic Form for the Selection of Vocational Assistance*. Palo Alto, CA: Consulting Psychologists Press.
- HUBERTOVÁ, L. 2016. Jak uvažují nad svou identitou mladé Vietnamky 1,5. a 2. generace žijící v České republice? *E-psychologie*, roč. 10, č. 2, s. 1–17. ISSN 1802-8853.
- CHOI, B. Y. et al. 2011. Understanding Career Decision Self-efficacy: A meta-analytic approach. *Journal of Career Development*, vol. 39, no. 5, pp. 443–460. ISSN 0894-8453. DOI: <http://dx.doi.org/10.1177/0894845311398042>.
- CHOI, K., KIM, D. Y. 2013. A Cross Cultural Study of Antecedents on Career Preparation Behavior: Learning Motivation, Academic Achievement, and Career Decision Self-efficacy. *Journal of Hospitality, Leisure, Sport & Tourism Education*, vol. 13, no. 1, pp. 19–32. ISSN 1473-8376. DOI: <http://dx.doi.org/10.1016/j.jhlste.2013.04.001>.
- JEŽEK, S. 2014. Aktuální pojetí autonomie v psychologii. *Československá psychologie*, roč. 58, č. 1, s. 31–40. ISSN 0009-062X.

- JÖRIN, S. et al. 2003. *DVP – Dotazník volby povolání a plánování profesní kariéry: podle Self-Directed Search Johna Hollanda*. Praha: Testcentrum, 2003. 62 s. ISBN 80-86471-23-3.
- KARAFFOVÁ, E., BAUMGARTNER, F. 2012. Strategie zvládání ve vztahu k aspektům vynořující se dospělosti. *Psychologie pro praxi*, roč. 48, č. 1–2, s. 11–25. ISSN 1803-8670.
- KHASAWNEH, S. et al. 2007. University Students' Readiness for the National Workforce: A Study of Vocational Identity and Career Decision-making. *Mediterranean Journal of Educational Studies*, vol. 12, no. 1, pp. 27–42. ISSN 1024-5375.
- KOUMOUNDOUROU, G. A., KOUNENOU, K., SIAVARA, E. 2011. Core Self-evaluations, Career Decision Self-efficacy, and Vocational Identity among Greek Adolescents. *Journal of Career Development*, vol. 39, no. 3, pp. 269–286. ISSN 0894-8453. DOI: <http://dx.doi.org/10.1177/0894845310397361>.
- LACINOVÁ, L., NEUŽILOVÁ MICHALČÁKOVÁ, R. 2014. Citová vazba a naplňování základních psychických potřeb v partnerských vztazích v období dospělosti. *Psychologie pro praxi*, roč. 49, č. 1–2, s. 99–109. ISSN 1803-8670.
- LENT, R. W., BROWN, S. D., HACKETT, G. 1994. Toward a Unifying Social Cognitive Theory of Career and Academic Interest, Choice, and Performance. *Journal of Vocational Behavior*, vol. 45, no. 1, pp. 79–122. ISSN 0001-8791. DOI: <http://dx.doi.org/10.1006/jvbe.1994.1027>.
- LUCAS, M. 1997. Identity Development, Career Development, and Psychological Separation from Parents: Similarities and Differences between Men and Women. *Journal of Counseling Psychology*, vol. 44, no. 2, pp. 123–132. ISSN 1939-2168. DOI: <http://dx.doi.org/10.1037/0022-0167.44.2.123>.
- MAČEK, P. et al. 2016. Emerging Adults in the Czech Republic: Views Into and Across Different Domains of Life. In ŽUKAUSKIENĚ R. (Ed.). *Emerging Adulthood in a European Context*. London – New York: Routledge, pp. 175–202. ISBN 978-1-138-80846-1.
- MAČEK, P., BEJČEK, J., VANÍČKOVÁ, J. 2007. Contemporary Czech Emerging Adults Generation Growing up in the Period of Social Changes. *Journal of Adolescent Research*, vol. 22, no. 5, pp. 444–475. ISSN 0743-5584. DOI: <http://dx.doi.org/10.1177/0743558407305417>.
- MARCO, C. D. et al. 2003. Validity of the Decisional Process Inventory. *Journal of Vocational Behavior*, vol. 63, no. 1, pp. 1–19. ISSN 0001-8791. DOI: [http://dx.doi.org/10.1016/S0001-8791\(02\)00018-0](http://dx.doi.org/10.1016/S0001-8791(02)00018-0).
- MORTIMER, J. T., LARSON, R. W. 2002. *The Changing Adolescent Experience: Societal Trends and the Transition to Adulthood*. Cambridge: Cambridge University Press. 273 p. ISBN 0-521-81480-4.
- NEGRU-SUBTIRICA, O., POP, E. I., CROSETTI, E. 2015. Developmental Trajectories and Reciprocal Associations between Career Adaptability and Vocational Identity: A Three-wave Longitudinal Study with Adolescents. *Journal of Vocational Behavior*, vol. 88, pp. 131–142. ISSN 0001-8791. DOI: <http://dx.doi.org/10.1016/j.jvb.2015.03.004>.
- OHLEH, D. L., LEVINSON, E. M., BARKER, W. F. 1996. Career Maturity in College Students with Learning Disabilities. *The Career Development Quarterly*, vol. 44, no. 3, pp. 278–288. ISSN 2161-0045. DOI: <http://dx.doi.org/10.1002/j.2161-0045.1996.tb00259.x>.

- Procesní a dopadová evaluace projektu „Stáže pro mladé zájemce o zaměstnání 2“* [online]. c2016, poslední revize neuvedena [cit. 2016-06-10]. Dostupné z: <https://koopolis.cz/sekce/knihovna/588-procesni-a-dopadova-evaluace-projektu-staze-pro-mlade-zajemce-o-zamestnani-2>.
- SKORIKOV, V. 2007. Continuity in Adolescent Career Preparation and its Effects on Adjustment. *Journal of Vocational Behavior*, vol. 70, no. 1, pp. 8–24. ISSN 0001-8791. DOI: <http://dx.doi.org/10.1016/j.jvb.2006.04.007>.
- SKORIKOV, V. B., VONDRACEK, F. W. 2011. Occupational Identity. In SCHWARTZ, S. J., LUYCKX, K., VIGNOLES, V. L. (Eds.). *Handbook of Identity Theory and Research*. Springer New York, pp. 693–714. ISBN 978-1-4419-7987-2.
- SMITH, R. L. et al. 2015. Emerging Adulthood: A College Student, Middle Class Perk? *Psi Chi Journal of Psychological Research*, vol. 20, no. 2, pp. 80–85. ISSN 2164-8204.
- STRINGER, K. J., KERPELMAN, J. L. 2010. Career Identity Development in College Students: Decision Making, Parental Support, and Work Experience. *Identity: An International Journal of Theory and Research*, vol. 10, no. 3, pp. 181–200. ISSN 1528-3488. DOI: <http://dx.doi.org/10.1080/15283488.2010.496102>.
- SUPER, D. E. 1980. A Life-span, Life-space Approach to Career Development. *Journal of Vocational Behavior*, vol. 16, no. 3, pp. 282–298. ISSN 0001-8791. DOI: [http://dx.doi.org/10.1016/0001-8791\(80\)90056-1](http://dx.doi.org/10.1016/0001-8791(80)90056-1).
- TAYLOR, K. M., BETZ, N. E. 1983. Applications of Self-efficacy Theory to the Understanding and Treatment of Career Indecision. *Journal of Vocational Behavior*, vol. 22, no. 1, pp. 63–81. ISSN 0001-8791. DOI: [http://dx.doi.org/10.1016/0001-8791\(83\)90006-4](http://dx.doi.org/10.1016/0001-8791(83)90006-4).
- UMEMURA, T., LACINOVÁ, L., MACEK, P. 2015. Is Emerging Adults' Attachment Preference for the Romantic Partner Transferred From Their Attachment Preferences for Their Mother, Father, and Friends? *Emerging Adulthood*, vol. 3, no. 3, pp. 179–193. ISSN 2167-6984. DOI: [10.1177/21676968145617672167696814561767](https://doi.org/10.1177/21676968145617672167696814561767).
- VONDRACEK, F. W., SKORIKOV, V. B. 1997. Leisure, School, and Work Activity Preferences and Their Role in Vocational Identity Development. *Career Development Quarterly*, vol. 45, no. 4, pp. 322–340. ISSN 0889-4019. DOI: <http://dx.doi.org/10.1002/j.2161-0045.1997.tb00537.x>.
- ZIMMER-GEMBECK, M. J., MORTIMER, J. T. 2006. Adolescent Work, Vocational Development, and Education. *Review of Educational Research*, vol. 76, no. 4, pp. 537–566. ISSN 0034-6543. DOI: <http://dx.doi.org/10.3102/00346543076004537>.
- Studie vznikla v rámci řešení grantového projektu GAČR Cesty do dospělosti: longitudinální výzkum vývojových trajektorií a prediktorů autonomie a identity (GAP407/12/0854).*

Autoři

Mgr. Lucia Kvitkovičová, Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií,
Institut výzkumu dětí, mládeže a rodiny, Joštova 218/10, 602 00 Brno,
e-mail: 426873@mail.muni.cz

Bc. Jana Máchová, Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií, Joštova
218/10, 602 00 Brno, e-mail: 427439@mail.muni.cz